

Nieuwe tinten grijs?

NICOLE VAN DER GAAG & JOOP DE BEER

Nu de omvangrijke naoorlogse geboortegeneraties de pensioenleeftijd bereiken, zijn we ons in rap tempo op een grijzere bevolking aan het voorbereiden. Dit geldt vooral als het gaat om de betaalbaarheid van de pensioenen, de kosten van de zorg en de krimp van de beroepsbevolking. Maar is Nederland wel zo grijs als we vaak denken?

Dat het aandeel van de 65-plussers de afgelopen jaren flink is toegenomen en de komende decennia nog verder zal groeien, staat buiten kijf, maar is dit wel een goede maatstaf van de vergrijzing? Dit hangt immers af van de vraag wie we als 'oud' beschouwen en dat verandert in de loop van de tijd. Iemand van 65 jaar werd vroeger als een bejaarde beschouwd die van een welverdiende rust mocht gaan genieten. Tegenwoordig zijn veel 65-jarigen nog fit en in de toekomst zal een 65-jarige nog een aantal jaren moeten werken. Kortom: als iemand van 65 niet per definitie oud is, wanneer spreek je dan van een vergrijzde bevolking?

Het huidige aandeel 65-plussers in Nederland bedraagt 16,8 procent en zal naar verwachting toenemen tot 26,5 procent in 2040. Als we iedere 65-plusser oud vinden, is er dus inderdaad sprake van een flinke stijging van het aantal ouderen. Veel mensen van 65 jaar vinden zichzelf echter nog helemaal niet oud en de huidige 65-plussers zijn over het algemeen veel vitaler en mobieler dan hun leeftijdsgenoten van vijftig jaar geleden. Als mensen langer vitaal blijven, kunnen ze ook langer actief blijven participeren in de samenleving en zullen ze waarschijnlijk pas op hogere leeftijd gebruik gaan maken van zorg. Het lijkt dan ook logisch om te concluderen, dat als mensen tot op hogere leeftijd vitaal blijven, ze ook pas op hogere leeftijd 'oud' worden. De toename van het aantal 65-plussers moet niet zozeer worden gezien als een probleem, maar als een verworvenheid. Is een langer en gezonder leven niet iets waar we altijd naar hebben gestreefd? Als de leeftijd waarop iemand als oud (lees: grijs) kan worden beschouwd door de jaren heen toeneemt, ligt het voor de hand om ook de manier waarop we vergrijzing meten mee te laten variëren. Dit kan bij voorbeeld door vergrijzing niet te definiëren aan de hand van het aantal jaren dat iemand al heeft geleefd, maar het aantal jaren dat iemand naar verwachting nog zal leven. We kunnen aannemen dat de leeftijd waarop iemand als oud wordt beschouwd, in dezelfde mate toeneemt als de stijging van de levensverwachting. Hoewel dit idee al in 1975 is gelanceerd door de demograaf Ryder en in de jaren tachtig van de vorige eeuw verder is uitgewerkt door Fuchs, is hier het afgelopen decennium pas echt aandacht voor gekomen door de publicaties van Sander son en Scherbov in onder andere Nature en Science. Zij hebben laten zien dat voor verscheidene Westerse landen de vergrijzing veel minder sterk is als niet de grijze druk (de verhouding

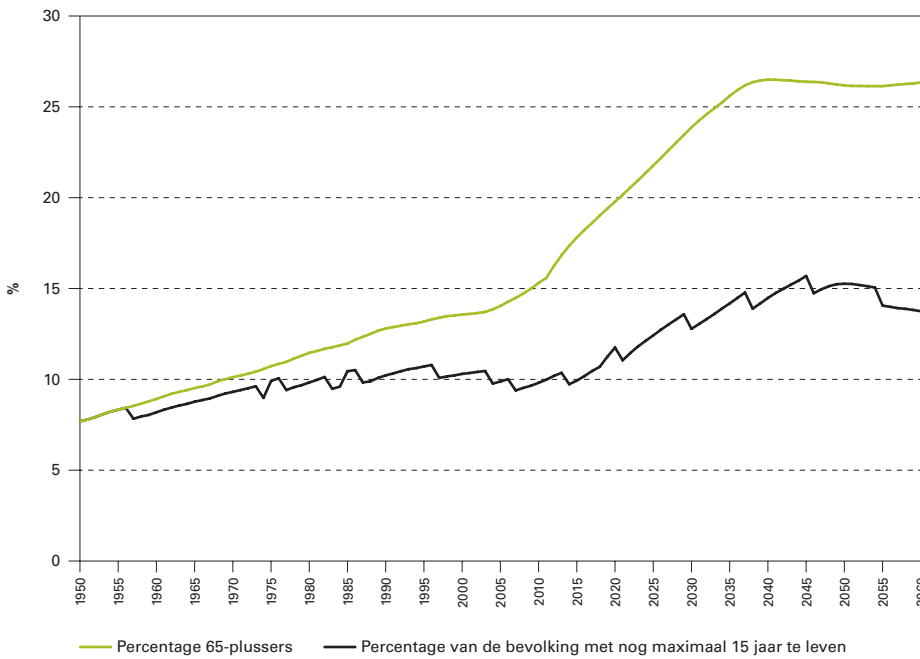
Foto: Roel Wijnants/Flickr

tussen de omvang van de groep ouderen en de potentiële beroepsbevolking) of gemiddelde leeftijd als uitgangspunt wordt genomen, maar het aantal resterende levensjaren. Dat geldt ook voor Nederland.

Vergrijzing valt mee

Als we bij het vaststellen van de leeftijdsgrens waarop iemand als oud wordt beschouwd rekening houden met het aantal jaren dat iemand nog mag verwachten te leven, dan zien we nog steeds een toename van het aandeel ouderen, maar is sinds 1950 de stijging minder sterk geweest. In 1950 was de levensverwachting voor een 65-jarige ongeveer 15 jaar. Als we een resterende levensverwachting van 15 jaar als criterium nemen voor de leeftijd waarop we iemand als oud beschouwen, dan is deze leeftijd inmiddels opgelopen tot 71 jaar. Met andere woorden: een 71-jarige van nu kunnen we als even oud beschouwen als een 65-jarige in 1950. Volgens dit

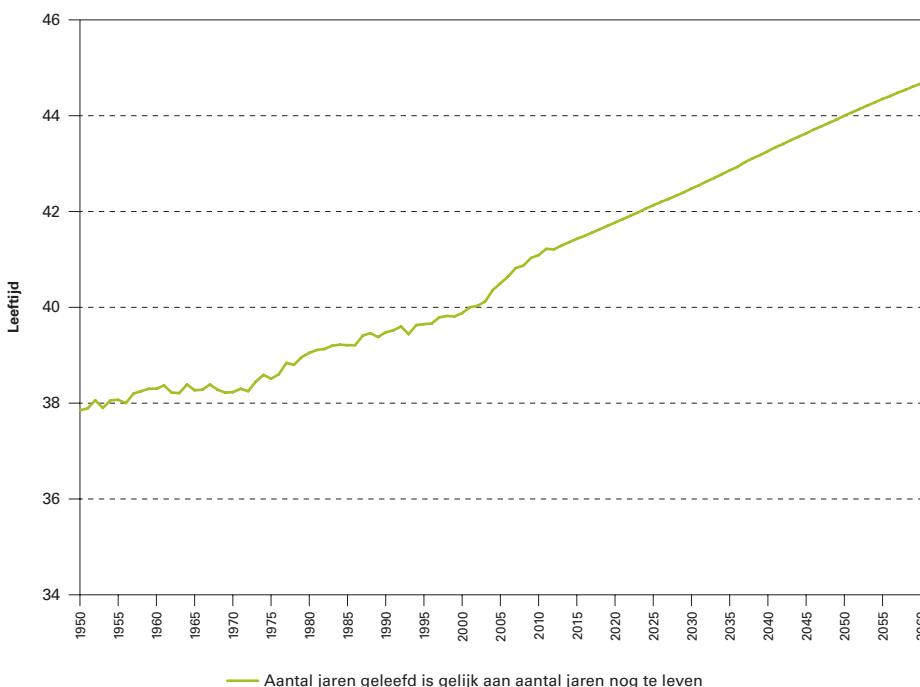
Figuur 1. Twee indicatoren van vergrijzing: het percentage 65-plussers en het percentage van de bevolking met nog maximaal 15 jaar te leven

Bron: CBS, eigen berekeningen NIDI.

criterium zal in 2060 iemand pas als oud worden beschouwd bij het bereiken van de leeftijd van 77 jaar. Daarvan uitgaande zal het aandeel ouderen in de bevolking toenemen van 10 procent nu tot iets meer dan 15 procent rond 2040 (figuur 1). Dat is heel wat lager dan de 26,5 procent 65-plussers waar we het in het begin over hadden. Op basis van het percentage 65-plussers rekenen we in 2040 een op de vier inwoners tot de ouderen, terwijl uitgaande van de dynamische definitie van vergrijzing in dat jaar een op de zeven inwoners tot de ouderen wordt gerekend. Het aantal ouderen zal nog lager uitkomen als we niet naar de levensverwachting op basis van periode sterftcijfers kijken, maar naar de werkelijk te verwachten levensduur. Deze houdt, in tegenstelling tot de periodecijfers, ook rekening met de toekomstige

Figuur 2. Leeftijd bij overgang naar tweede levenshelft

Bron: CBS, eigen berekeningen NIDI.

stige veranderingen in de kansen om te overlijden. Doordat sterfterisico's van jaar op jaar dalen en deze daling naar verwachting in de toekomst door zal zetten, zullen de huidige 71-jarigen een langere levensverwachting hebben dan de schatting van 15 jaar op basis van de sterftcijfers van ouderen van nu.

De tweede levenshelft

Bij vergrijzing denken we doorgaans aan de stijging van het aandeel ouderen of gepensioneerden, maar vergrijzing kan ook breder worden gezien als een bevolking die gemiddeld steeds ouder wordt. Ook een toename van het aantal vijftigers en een afname van het aantal twintigers draagt bij aan de veroudering van de bevolking en kan als onderdeel van de vergrijzing worden beschouwd. In feite kan het begrip 'ouder worden' aan twee levensfasen worden gekoppeld. De meest bekende overgang naar 'oud zijn', is die op hogere leeftijd. Dit is de overgang die vroeger werd omschreven als het moment waarop iemand tot de bejaarden gaat behoren. Een tweede, minder duidelijk afgebakend en gedefinieerd keerpunt is het moment op middelbare leeftijd waarop iemand niet meer als 'jong' wordt beschouwd. Natuurlijk is er niet één exacte leeftijdsgrens aan te geven waarboven we mensen niet meer als jong beschouwen, maar een grens die intuïtief aanspreekt, is de leeftijd waarop iemand aan de tweede helft van zijn of haar leven begint. Uiteraard weet niemand hoe oud hij of zij precies zal worden, maar de resterende levensverwachting zoals het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) die jaarlijks publiceert is hiervoor een bruikbare indicator. Op basis van de CBS-cijfers kunnen we nagaan bij welke leeftijd het aantal jaren dat men naar verwachting nog te leven heeft, gelijk is aan het aantal jaren dat men heeft geleefd. Een voorbeeld. In 1950 had iemand van 38 jaar naar verwachting nog 38 jaar te leven. Tegenwoordig is iemand van 41 jaar halverwege zijn of haar leven en in 2050 zal dit iemand van 44 jaar zijn (figuur 2). We zouden dus kunnen zeggen dat iemand van 44 jaar in 2050 net zo oud is als iemand van 41 jaar nu. Als we deze leeftijd als keerpunt nemen en het aandeel van de bevolking dat in de tweede helft van haar leven zit, als indicator voor vergrijzing, dan zal de bevolking de komende vijftig jaar niet of nauwelijks grijs worden. In de afgelopen 30 jaar daarentegen is het aandeel van de bevolking in de tweede levenshelft wel fors toegenomen, van ruim 38 procent in 1980 tot iets meer dan 50 procent nu (figuur 3). Tot halverwege deze eeuw zal dus iets meer dan de helft van de bevolking meer jaren achter zich dan voor zich hebben liggen. Dat dit niet verder toeneemt, komt doordat het aantal werktijgers en vijftigers de komende jaren terug gaat lopen als gevolg van de geboorteaantallen in de jaren zeventig van de vorige eeuw die veel lager waren vergeleken met de omvangrijke babyboomgeneraties van de jaren na de Tweede Wereldoorlog. Als we vergrijzing niet beperken tot het ouder worden op hoge leeftijd, maar betrekken op de hele bevolking, is de top van de vergrijzing dus bijna bereikt. Ook hier geldt dat op basis van de werkelijk te verwachten levensduur het aandeel van de bevolking dat in de tweede helft van haar leven zit lager zal zijn.

Foto: Roel Wijnants/Flickr

De werkelijke leeftijd waarop iemand op de helft van zijn of haar leven is, zal immers één of enkele jaren hoger liggen dan de schatting van deze leeftijd op basis van periode sterftcijfers.

Wel ouder, niet grijs?

Het lijkt eenvoudig: Nederland vergrijs, want het aantal ouderen neemt toe. Dat klopt als we kijken naar het percentage mensen met een hoge leeftijd. Maar het onderscheid tussen jong en oud verschuift. De 65-plusser van nu is niet de 65-plusser van 1950 en die van 2060 is niet de 65-plusser van nu. Door niet alleen te kijken naar de kalenderleeftijd die iemand heeft bereikt, maar ook naar het aantal jaren dat iemand naar verwachting nog zal leven, krijgen we een beter beeld van de vergrijzing. Gedrag wordt immers niet alleen bepaald door de leeftijd die iemand heeft bereikt, maar ook door zijn of haar toekomstperspectief. Naarmate mensen langer vitaal blijven en mogen verwachten langer te blijven leven, ligt het voor de hand om ze pas op hogere leeftijd als oud te beschouwen. Een groter deel van de 65-plussers zal langer actief kunnen en willen blijven en pas op hogere leeftijd zorg nodig hebben. Uiteraard hangt de mate waarin iemand actief kan blijven participeren in de maatschappij samen met zijn of haar gezondheid. Het is dan ook niet alleen de resterende levensverwachting die van belang is, maar ook het aantal resterende jaren zonder beperkingen. Uit schattingen van het CBS blijkt dat we niet alleen langer leven, maar dat ook het aantal jaren zonder beperkingen de afgelopen decennia is toegenomen. Ook op jongere leeftijd speelt het toekomstperspectief een rol, bijvoorbeeld bij de mate waarin iemand (nog) zal willen investeren in opleidingen of meer in het algemeen nieuwe vaardigheden zal willen aanleren. Hoe langer iemand denkt hiervan te kunnen profiteren, hoe eerder hij of zij geneigd zal zijn aan iets nieuws te willen beginnen. Dit geldt ook voor andere investeringen, zoals het kopen van een huis, of het laten aanbrengen van speciale voorzieningen in

een huis om zelfstandig te kunnen blijven wonen op het moment dat iemand beperkingen krijgt.

Kortom: als we niet alleen kijken naar de kalenderleeftijd die iemand heeft bereikt, maar ook naar de resterende levensverwachting, dan worden we met z'n allen wel ouder, maar niet evenredig grijs. Doembeelden die zich opdringen bij het denken over de gevolgen van de vergrijzing moeten dan ook worden genuanceerd. Er zijn verschillende 'tinten grijs', en het loont om niet alleen terug te kijken naar wat we hebben gehad, maar ook vooruit naar wat we nog kunnen verwachten.

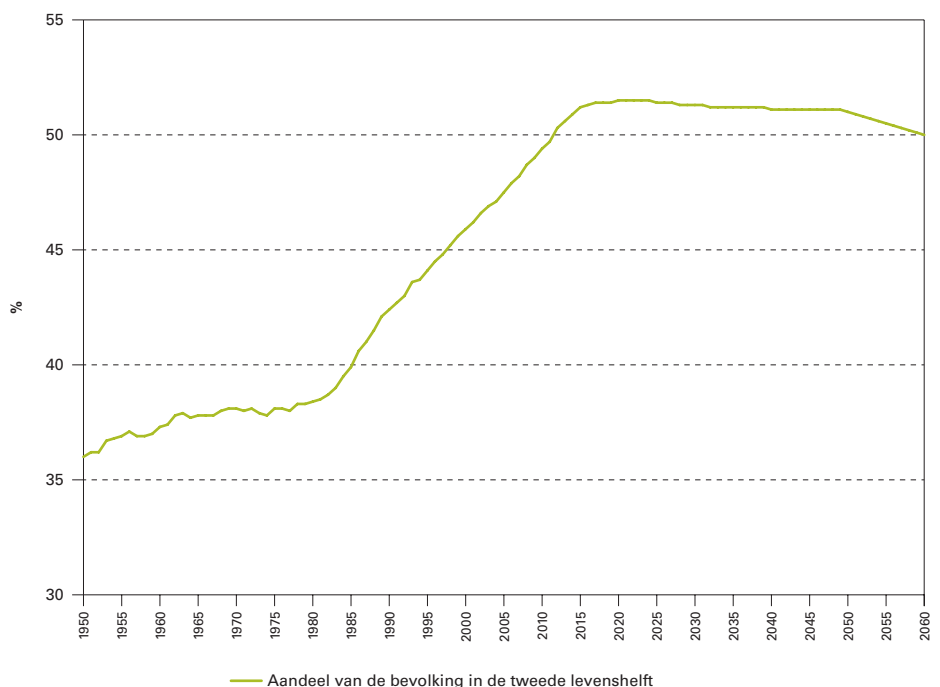
Nicole van der Gaag, NIDI, e-mail: gaag@nidi.nl

Joop de Beer, NIDI, e-mail: beer@nidi.nl

LITERATUUR:

- Duin, C. van en L. Stoeldraijer (2013), Bevolkingsprognose 2012–2060: Langer leven, langer werken. *Bevolkingstrends*, november 2013, pp. 1-20.
- Nimwegen, N. van en C. van Praag (2012), *Bevolkingsvraagstukken in Nederland anno 2012 – Actief ouder worden in Nederland*. NIDI-boek nr. 86. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Sanderson, W. en S. Scherbov (2008), Rethinking age and ageing. *Population Bulletin*, vol. 63(4), pp. 3-16.

Figuur 3. Aandeel van de bevolking in de tweede levenshelft

Bron: CBS, eigen berekeningen NIDI.